

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

239

Usługi społeczne wobec rodziny

pod redakcją

Adama Kubowa

Joanny Szczepaniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2011

Recenzenci: Katarzyna Zamorska, Józef Zarzeczny

Redaktor Wydawnictwa: Dorota Pitulec

Redakcja techniczna i korekta: Barbara Łopusiewicz

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja dofinansowana przez Polskie Towarzystwo Polityki Społecznej

Publikacja jest dostępna na stronie www.ibuk.pl

Streszczenia opublikowanych artykułów są dostępne w międzynarodowej bazie danych The Central European Journal of Social Sciences and Humanities <http://cejsh.icm.edu.pl> oraz w The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2011

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-244-4

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk: Drukarnia TOTEM

Spis treści

Wstęp.....	9
------------	---

Część 1. O roli usług społecznych wobec rodziny – rozważania teoretyczne i koncepcyjne w kontekście wybranych problemów społeczno-ekonomicznych

Sławomir Maciejewski , Dobro rodziny a konstytucyjne zadania państwa.....	13
Maria Gagacka , Aktywna polityka społeczna i ekonomia społeczna jako instrumenty wsparcia rodzin.....	24
Adam Kubów , Usługi społeczne w gospodarce rynkowej.....	41
Joanna Szczepaniak , Miejsce usług społecznych w polityce społecznej wobec rodziny – uwarunkowania i dylematy rozwoju.....	56
Dariusz Szrejder , Animacyjna funkcja usług społecznych na rzecz rodziny..	73
Marta Makuch , Usługi społeczne a problemy rynku pracy w XXI wieku. Polska na tle polityki Unii Europejskiej.....	80
Stanisław Kamiński , Usługi społeczne a ich odbiorcy.....	93

Część 2. Usługi społeczne w lokalnej polityce społecznej – diagnoza i przykłady

Beata Ziębińska , Wsparcie rodzin przez ośrodki pomocy społecznej. Analiza statystyk z lat 2001-2010.....	105
Jacek Pluta , Usługi społeczne i praca socjalna a praktyka funkcjonowania ośrodka pomocy społecznej.....	120
Emilia Nassalska , Wsparcie społeczne dla ubogich kobiet.....	130
Andrzej Gołębiowski , Lokalny system wsparcia dla rodzin dotkniętych chorobą alkoholową.....	141
Renata Maciejewska , Sytuacja życiowa oraz formy pomocy bezdomnym kobietom na Lubelszczyźnie.....	150

Część 3. Usługi społeczne w kontekście wybranych problemów dzieci i ich rodzin

Dorota Moroń , Zmiany w zakresie instytucjonalnej opieki nad dziećmi do lat trzech w Polsce.....	165
Aleksandra Gromelska , Realizacja świadczeń w zakresie leczenia uzdrowiskowego dzieci w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem województwa dolnośląskiego).....	177

Maja Piotrowska , Jak pomóc dziecku w obliczu rozwodu rodziców? Poradnictwo i mediacje dla rozwodzących się rodziców.....	188
Krystyna Skurjat , Dialog pozorny jako zagrożenie porozumienia w rodzinie	201
Marzena Sendyk , Praca z rodzinami dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej.....	214
Katarzyna Milek , Zabawa w profilaktyce i eliminowaniu problemów emocjonalnych dziecka i wspierania rodziny	224
Małgorzata Wróbel , Wpływ warunków mieszkaniowych na dzietność w miastach 100-tysięcznych i większych w Polsce w latach 1998-2008.....	234

Część 4. Usługi społeczne wobec osób niesamodzielnych i starszych – stan i postulowane rozwiązania

Mateusz Błaszczyk , Usługi opiekuńcze i społeczne jako wsparcie rodzin osób niesamodzielnych.....	253
Izabela Buchowicz , Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w polskim systemie edukacji.....	268
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Edukacja podstawowa dziecka niepełnosprawnego w polskim systemie oświaty	277
Bożena Kołaczek , Usługi edukacyjne i opiekuńcze dla dzieci niepełnosprawnych.....	286
Olga Kowalczyk , Usługi pomocy osobistej jako wsparcie rodzin z osobami niepełnosprawnymi.....	298
Krystyna Gilga , Usługi społeczne na rzecz studentów niepełnosprawnych ...	304
Ewa Janion , Przeciwdziałanie zjawiskom wykluczenia społecznego i braku aktywności zawodowej rodziców dzieci niepełnosprawnych. Usługi Akademickiego Klubu Integracji Społecznej w Zielonej Górze.....	313
Jolanta Lipińska-Lokś , Działania Stowarzyszenia Pomocy Osobom Autystycznym „Dalej Razem” jako przykład inicjatywy społecznej na rzecz osób z autyzmem i ich rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym ...	323
Stella Grotowska , Stary człowiek i jego rodzina w niestabilnych czasach. Uwagi na marginesie rozważań o usługach społecznych wobec rodziny	332
Łukasz Jurek , Usługi społeczne wobec rodzin z niesamodzielnym seniorem	341
Maria Łuszczynska , Usługi społeczne dla rodziny seniorskiej – stan obecny i perspektywy rozwojowe	352

Summaries

Part 1. On the role of social services towards family – theoretical and creative discussions in the context of selected socio-economic problems

Sławomir Maciejewski , The good of the family and the constitutional tasks of the state.....	23
Maria Gagacka , Active social policy and social economy as forms of support of families.....	40
Adam Kubów , Social services in market economy.....	55
Joanna Szczepaniak , Place of social services in social policy to family – conditions and dilemmas of development.....	72
Dariusz Szrejder , Animation function of social services for families.....	79
Marta Makuch , Social services vs. challenges and problems of labour market in the XXI st century. Poland compared to the policy of the European Union.....	92
Stanisław Kamiński , Social services and their recipients.....	101

Part 2. Social services in the local social policy – diagnosis and examples

Beata Ziębińska , Assistance provided to families by public assistance centres. An analysis of statistics for the years 2001-2010.....	119
Jacek Pluta , Social services and social work vs. welfare center practical functioning.....	129
Emilia Nassalska , Social support for poor women.....	140
Andrzej Gołębiowski , System of local support for families affected by alcoholism.....	149
Renata Maciejewska , Life situation and forms of assistance to homeless women in Lubelski region.....	161

Part 3. Social services in the context of selected problems of children and their families

Dorota Moroń , Changes in institutional care for a child up to three years in Poland.....	176
Aleksandra Gromelska , Implementation of services within the scope of health resort treatment of children in Poland (with a special focus of Lower Silesia voivodeship).....	187
Maja Piotrowska , How to help a child in the face of their parents divorce? Counselling and mediation for divorcing parents.....	200
Krystyna Skurjat , Illusory dialogue as a threat of agreement in the family...	213

Marzena Sendyk , Work with families of children placed in foster and residential care.....	223
Katarzyna Milek , Play in the prevention and elimination of emotional problems of the child and family support	233
Małgorzata Wróbel , Influence of housing on total fertility rate in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants classified according to the regions in the years 1998-2008.....	250

Part 4. Social services towards dependent and elderly persons – state and postulated solutions

Mateusz Błaszczyk , Social care services as a family caregivers support.....	267
Izabela Buchowicz , Pupils with special educational needs in the Polish educational system.....	276
Agnieszka Makarewicz-Marcinkiewicz , Primary education of a disabled child in the Polish educational system.....	285
Bożena Kołaczek , Attendance and education services for disabled children..	297
Olga Kowalczyk , Personal assistance services as a support for families with the disabled	303
Krystyna Gilga , Social services for disabled students	312
Ewa Janion , Counteraction to the phenomena of social exclusion and the absence of the vocational activities among parents with disabled children. The offer of The Academic Integration Club in Zielona Góra	322
Jolanta Lipińska-Lokś , Actions of the autistic people help association "Together forward" as an example of social initiatives for people at risk of social exclusion and their families.....	331
Stella Grotowska , Older man and his family in turbulent times. Remarks on the margin of the discussion about social services	340
Łukasz Jurek , Social services towards families with dependent elderly	351
Maria Łuszczynska , Social services for elderly families – <i>status quo</i> and perspectives.....	362

Izabela Buchowicz

Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

UCZNIOWIE ZE SPECJALNYMI POTRZEBAMI EDUKACYJNYMI W POLSKIM SYSTEMIE EDUKACJI

Streszczenie: Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią szczególną grupę osób, do których kierowane są działania w zakresie edukacji. W przypadku omawianej grupy uczniów edukacja ma wyjątkowe znaczenie. Może być szansą na normalne życie, poprawę warunków życia lub zmianę środowiska. Przede wszystkim jednak przyczynia się do ujawnienia i rozwinięcia potencjału intelektualnego uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Polskie ustawodawstwo sprzyja interesującym nas uczniom, stwarzając możliwości poprzez wydłużenie czasu nauki, stworzenie dogodnych warunków zdawania egzaminów i zaliczeń. Niepokojący jest jednak fakt, że coraz więcej uczniów w szkołach posiada orzeczenia lub opinie, a także są oni klasyfikowani przez nauczycieli i pedagogów jako uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Słowa kluczowe: uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, uczniowie z deficytami, system edukacji, lokalna polityka oświatowa, wyrównywanie szans.

1. Wstęp

Od wieków dostrzega się wagę edukacji. Kraje wysoko rozwinięte traktują edukację jako działalność priorytetową, inwestując w nią znaczne środki¹. W Polsce również daje się zauważyć, że „wyształcenie staje się zasadniczym elementem kariery zawodowej i pozycji społecznej”². A także docenia się fakt, że „człowiek wykształcony ma większe szanse na wykorzystanie swoich talentów oraz realizację aspiracji”³. Wielokrotnie udowodniono, że wysokie kwalifikacje i ich podnoszenie są istotnym czynnikiem poprawy pozycji rynkowej człowieka oraz poszerzenia możliwości realizacji aspiracji materialnych⁴. Osoby lepiej wykształcone w każdej epoce i każdych warunkach gospodarczych rzadziej pozostają bez pracy, uzyskują wyższe za-

¹ D. Dziewulak, *Polityka oświatowa Wspólnoty Europejskiej*, UW, Warszawa 1994.

² H. Szczerbiński (red.), *Szanse i bariery w kształceniu młodzieży w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, Materiały pokongresowe, Białystok 2002; A. Organiściak-Krzykowska, *Wyształcenie jako element jakości zasobów pracy*, [w:] A. Rączaszek, W. Koczur (red.), *Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej. Przegląd problemów*, AE, Katowice 2009, s. 375.

³ A. Organiściak-Krzykowska, wyd. cyt., s. 377.

⁴ B. Kołaczek, *Dostęp młodzieży do edukacji*, Warszawa 2004.

robki i mają lepszą pozycję na rynku pracy. Dlatego ważne jest, aby dostęp do edukacji mieli wszyscy, bez względu na pochodzenie społeczne, miejsce zamieszkania lub występujący deficyt intelektualny lub fizyczny.

Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na problem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi we współczesnym systemie edukacji, trudności z definiowaniem (określaniem) interesującej autorkę grupy uczniów oraz skali zjawiska i jego różnorodności. Autorka pragnie również zwrócić uwagę na znaczenie edukacji w życiu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Dążenie do wyrównywania szans jest jednym z priorytetów działania systemu edukacji. Szczególnego wymiaru nabiera w kontekście rozwiązań podejmowanych wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Zgodnie z polskim ustawodawstwem do grupy uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi należą ludzie: „niesłyszący, słabo słyszący, niewidomi, słabo widzący, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z upośledzeniem umysłowym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera i z niepełnosprawnościami sprzężonymi, zwanymi „uczniami niepełnosprawnymi”, oraz uczniowie niedostosowani społecznie i zagrożeni niedostosowaniem społecznym, wymagający stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy”⁵.

2. Rozwiązania systemowe

Polityka w zakresie kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nie miała jednego konkretnego nurtu w Europie. W większości państw oparta była na koncepcji szkolnictwa specjalnego, opracowanej w XIX wieku. Takie podejście miało zagwarantować wszystkim dzieciom możliwość kształcenia. Zakładało ono jednak definiowanie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jako dzieci i młodzież, u których występują „uszkodzenia sensoryczne (wzroku, słuchu), uszkodzenia motoryczne (ortopedyczne, postępujące schorzenia mięśni), upośledzenie umysłowe, zaburzenia komunikacji językowej, sprzężone niepełnosprawności, zaburzenia emocjonalne i zaburzenia zachowania, specyficzne trudności w uczeniu się, przewlekłe choroby somatyczne, autyzm dziecięcy i pokrewne zaburzenia”⁶.

W Polsce, podobnie jak „w większości krajów część dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi kształci się w głównym nurcie szkolnictwa; nauczyciel uczy je w taki sam sposób, jak pozostałych uczniów. W większości krajów, które wprowadziły kształcenie integracyjne w dowolnej formie, nauczycielom zapewnia się wsparcie pedagogiczne, które zapewniają specjaliści z odpowiednim przygotowa-

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych, DzU nr 228, poz. 1490.

⁶ A. Olechowska, *Wspieranie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wskazówki dla nauczycieli*, Warszawa 2001, s. 7.

niem, pełniąc funkcję wspomagającą i doradczą wobec nauczyciela prowadzącego klasę⁷. W Polsce nauczyciele również mogą liczyć na pomoc pedagogów szkolnych i najczęściej to właśnie pedagog szkolny jest osobą, która kieruje ucznia do poradni specjalistycznej celem stwierdzenia rodzaju deficytu i postawienia diagnozy, czy jest to uczeń ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, oraz określenia, jaki rodzaj wsparcia powinien być mu udzielony przez nauczycieli i pedagoga szkolnego.

Inaczej sytuacja wygląda w przypadku dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej, ponieważ takie procedury się jeszcze nie wykształciły. Polskie ustawodawstwo jednych i drugich traktuje w sposób jednakowy. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r. system oświaty zapewnia w szczególności: prawo każdego obywatela do kształcenia się; dostosowanie organizacji, treści i metod nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów; korzystanie z opieki psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej; pobieranie nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną zgodnie z indywidualnymi predyspozycjami, potrzebami rozwojowymi oraz edukacyjnymi.

Jednocześnie większość rozporządzeń zwraca uwagę na potrzeby uczniów z dysfunkcjami. Dlatego niniejsze opracowanie koncentruje się na uczniach z deficytami. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych precyzuje zapisy regulujące sprawy związane z ocenianiem i egzaminowaniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jeden z punktów tego rozporządzenia mówi o konieczności dostosowania przez nauczycieli wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych ucznia. Określa również dokumenty precyzujące zakres dostosowania wymagań edukacyjnych i egzaminacyjnych (orzeczenie lub opinia poradni) wobec ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Omawiani uczniowie mają możliwość korzystania z edukacji szkolnej do końca roku szkolnego, w którym uczeń ukończy 18 lat – w przypadku szkoły podstawowej, 21 lat – w przypadku gimnazjum i 23 lata w przypadku szkoły ponadgimnazjalnej⁸. Polskie ustawodawstwo dostrzega ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w systemie edukacji, mimo to nie można się doszukać definiowania wprost. Ustawodawstwo Polski „zdaje się” na opinię specjalistów od zdrowia psychicznego. Jak wykazało prowadzone przez Instytut Gospodarstwa Społecznego badanie nt. „Zarządzanie ścieżkami edukacji w Europie. Dostęp, uczestnictwo i znaczenie edukacji dla młodych ludzi w europejskich społeczeństwach opartych na wiedzy”, finansowane ze środków Unii Europejskiej (7. Program Ramowy Kapitał Ludzki), nauczyciele i specjaliści pracujący z dziećmi i młodzieżą zwracają uwagę na to, że obecnie uczeń

⁷ M. Mazińska, *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*, Warszawa 2004, s. 45.

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych.

ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi to przede wszystkim osoba z szeroko rozumianymi problemami emocjonalnymi o różnym podłożu, osoba niedostosowana społecznie lub osoba z deficytami intelektualnymi. W przypadku takich osób edukacja jest szczególnie ważna. Istotny jest sam fakt nauczania, ale również to, w jaki sposób nauczyciele starają się dotrzeć do uczniów, na ile ich przekaz jest dostosowany do potrzeb i możliwości interesujących nas uczniów. Czas współpracy i oddziaływania nauczyciela na ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest bardzo długi.

Dzięki właściwemu procesowi edukacji młodzież ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi nie będzie skazana na jedyną możliwą drogę życiową i brak perspektyw rozwoju osobowego i zawodowego. Większość potrzeb edukacyjnych interesujących nas uczniów jest realizowana w ramach lokalnej polityki społecznej w gminie i powiecie. Zgodnie z ustawą o systemie oświaty z września 1991 r. tworzą go instytucje takie jak: przedszkola, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe wszystkich typów, placówki oświatowo-wychowawcze, resocjalizacyjne, rodziny zastępcze i ośrodki adopcyjno-wychowawcze, zakłady kształcenia i placówki doskonalenia nauczycieli oraz biblioteki. Od roku 1990 szkolnictwo na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym przekazano samorządom. A od roku 1999 (po reformie oświaty⁹) w gestii gmin znalazły się sześciolletnia szkoła podstawowa i trzyletnie gimnazjum. Powiaty odpowiedzialne są za szkolnictwo na poziomie ponadgimnazjalnym, w ramach którego można dokonywać wyboru typu szkoły: trzyletnie liceum profilowane, czteroletnie technikum, dwu-, trzyletnią szkołę zawodową, dwuletnie liceum uzupełniające oraz trzyletnie technikum uzupełniające¹⁰. Łączny czas do momentu ukończenia szkoły dającej możliwość przystąpienia do egzaminu maturalnego wynosi od 12 do 15 lat. Przez tak długi okres lokalna polityka oświatowa i nauczyciele mają możliwość wpływania na każdego człowieka. (Jeśli doliczymy jeszcze trzy lata nieobowiązkowego przedszkola, to otrzymamy okres od 15 do 18 lat.) W ciągu kilkunastu lat spędzonych w szkole uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mogą poprawić swoją sytuację życiową.

Odpowiednia edukacja może wypełnić lukę wartości i wiedzy wyniesionej z domu rodzinnego i przyczynić się do rozwoju osobowości, który w przyszłości zaowocuje pomyślnie rozwijającą się karierą zawodową, dobrą sytuacją na rynku pracy, a w konsekwencji poprawą warunków bytu. Edukacja podstawowa (w szkole podstawowej i gimnazjalnej) może wyposażyć młodego człowieka w podstawową wiedzę i wartości niezbędne do kontynuowania nauki, znalezienia pracy, zdobycia dobrej pozycji na rynku pracy, a dzięki temu godnych warunków bytu. Może się również przyczynić do poprawy warunków bytu w przyszłości. Zdobywanie wiedzy jest najskuteczniejszym sposobem na rozszerzenie potencjału intelektualnego mło-

⁹ Ustawa z dnia 25 lipca 1998 r. (DzU nr 117, poz. 759) poprzedzała wprowadzenie reformy oświaty z dniem 1 stycznia 1999 r.

¹⁰ A. Władyka, *Polityka edukacyjna samorządu terytorialnego*, [w:] A. Frączkiewicz-Wronka (red.), *Samorządowa polityka społeczna*, WWSP TWP, Warszawa 2002, s. 112.

dzieży, ich szans życiowych a także zwiększenie ich możliwości w aspekcie materialnym.

Od lat przyjęło się słusznie uważać, że „[...] edukacja to droga do dobrobytu. Przy takim założeniu bardziej rozumiały staję się powód, dla którego przyjmuje się, że edukacja jest zarazem prawem jednostek, jak i koniecznością społeczną”¹¹. Jednocześnie warto pamiętać, że prawo do edukacji jest jednym z praw społecznych¹². Realizacja prawa do edukacji stawia przed państwem wyzwanie wyasygnowania odpowiednio dużych środków, a także stworzenia i funkcjonowania kanałów ich dystrybucji. Ze względu na wysokie koszty kształcenia państwo powinno zapewnić dostęp do edukacji „[...] po to, aby najlepiej jak tylko można ułożyć sobie życie (wszyscy mamy jakiś ideał dobrego życia, który mógłby się nie zrealizować, gdyby nie było równości szans już we wczesnej fazie życia). Kryje się za tym założenie, że w każdym następnym pokoleniu każdy młody człowiek ma prawo do edukacji na zasadzie równych szans. Konsekwencją takiego rozumowania jest zgoda na to, aby dla wszystkich stworzono takie same warunki wyjściowe, czyli możliwości nauki i uczęszczania do szkoły publicznej [...] W odniesieniu do idei równych szans główny problem polega na tym, że chodzi o danie każdemu szansy na jak najpełniejszą realizację osobistych możliwości”¹³. Dotarcie do jednostek jest możliwe tylko na poziomie lokalnej polityki oświatowej. Przede wszystkim w gminie i powiecie należy stworzyć warunki edukacyjne dla każdego, również dla omawianej grupy uczniów. Efekt możliwości edukacyjnych stworzonych przez lokalną politykę oświatową nie będzie jednakowy w przypadku wszystkich uczestników procesu kształcenia. Wyniki będą zdeterminowane przez predyspozycje indywidualne, a w tym: zdolności, upór, a także uwarunkowania społeczne¹⁴. Nie można jednak pozbawić tej możliwości uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

3. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkole

Jak wynika z badań, najistotniejszym elementem w rozwoju uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi jest skupienie na nich uwagi czy poświęcenie im wystarczająco dużo czasu¹⁵. Rodzaje i wielkość wsparcia powinny być dostosowane do zmieniającej się populacji (zarówno pod względem liczbowym, rodzajów deficytów

¹¹ K. Zamorska, *Edukacja – sprawa prywatna czy publiczna?* [w:] A. Rączaszek, W. Koczur (red.), *Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej. Przegląd problemów*, AE, Katowice 2009, s. 331.

¹² Prawo do edukacji zostało zapisane w wielu dokumentach międzynarodowych ratyfikowanych przez Polskę, takich jak: Powszechna deklaracja Praw Człowieka (1948 r.), Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych oraz Konwencja Praw Dziecka.

¹³ K. Zamorska, wyd. cyt., s. 335.

¹⁴ W. Sikorski, *Aspiracje młodzieży uczącej się i ich tło rozwojowe*, Uniwersytet Opolski, Opole 1999.

¹⁵ Badanie GOETE.

lub rozwiniętych talentów) uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (por. tab. 1 i 2).

Co roku inna liczba uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wymaga specjalnego podejścia i wsparcia w szkole. W roku szkolnym 2000/2001 wśród dzieci i młodzieży korzystającej ze szkolnictwa na poziomie podstawowym było 100 014

Tabela 1. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w szkołach podstawowych dla dzieci i młodzieży w Polsce w poszczególnych latach

Rok szkolny	Forma organizacyjna			
	szkoła podstawowa specjalna	oddział specjalny w szkole podstawowej	klasa integracyjna w szkole podstawowej	klasa ogólnodostępna w szkole podstawowej
Liczba szkół, oddziałów lub klas				
1990/1991	769	1 379	-	-
2000/2001	780	284	1 548	9 788
2009/2010	777	293	3 281	15 562
Liczba uczniów				
1990/1991	84 317	17 363	-	-
2000/2001	52 020	3 207	6 897	37 890
2009/2010	24 658	3 295	12 226	22 787

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*, GUS, Warszawa 2010.

Tabela 2. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w gimnazjach dla dzieci i młodzieży w Polsce w poszczególnych latach

Rok szkolny	Forma organizacyjna			
	szkoła podstawowa specjalna	oddział specjalny w szkole podstawowej	klasa integracyjna w szkole podstawowej	klasa ogólnodostępna w szkole podstawowej
Liczba szkół oddziałów lub klas				
1990/1991	-	-	-	-
2000/2001	753	146	234	3 681
2009/2010	821	201	1 644	8 098
Liczba uczniów				
1990/1991	-	-	-	-
2000/2001	30 367	1 672	1 109	15 432
2009/2010	30 292	2 160	6 515	16 614

Źródło: jak do tab. 1.

uczniów, a w roku szkolnym 2009/2010 znacznie mniej, bo 62 966 uczniów. W analogicznych okresach w gimnazjach uczyło się 48 580 uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i 55 581 uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. A więc co roku potrzebna jest inna liczba pedagogów przygotowanych do pracy z omawianą grupą uczniów, inna liczba miejsc w placówkach szkolnych.

Cytowane już wcześniej badanie prowadzone przez IGS nt. „Zarządzanie ścieżkami edukacji w Europie. Dostęp, uczestnictwo i znaczenie edukacji dla młodych ludzi w europejskich społeczeństwach opartych na wiedzy” wykazało, że prawie we wszystkich szkołach występują uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi¹⁶. Średnio w 86,0% szkół występują uczniowie bardziej zdolni. Uczniowie z deficytami występują w 90,5% szkół. Przeciętnie w szkołach jest od 16% do 27% uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Znacznie większy niż przeciętnie udział interesujących nas uczniów jest w szkołach ułożonych na obszarach trudnych¹⁷. Tam występuje duże zagęszczenie rodzin ubogich, bezrobotnych i patologicznych, które często są niewydolne wychowawczo.

4. Podsumowanie

Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowią swoiste wyzwanie dla systemu edukacji. W ostatnim okresie zmienił się obraz ucznia ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, co widać również w nowych zapisach legislacyjnych. Obecnie do interesującej nas grupy uczniów zaliczani są również tacy, którzy mają problemy z przyswajaniem wiedzy czy z funkcjonowaniem w grupie rówieśniczej na skutek zaburzeń emocjonalnych. Praca z takimi uczniami wymaga od pedagogów i nauczycieli bardzo dobrego przygotowania nie tylko merytorycznego, ale również (a czasami przede wszystkim) psychologicznego. System edukacji wychodzi naprzeciw potrzebom takich uczniów, wydłużając dla nich możliwy czas nauki poprzez podwyższenie pułapów wiekowych, zliberalizowanie zasad egzaminów. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi mogą później zacząć szkołę podstawową i uczyć się dłużej¹⁸. Mogą też zdawać egzaminy i zaliczenia w dogodnej dla nich formie. Ich sytuacja w szkole wciąż w dużym stopniu zależy od tego, jakich pedagogów tam spotkają i na jakich kolegów trafią. Jednak najważniejszy warunek funkcjonowania w społeczeństwie poprzez możliwość udziału w nauce w systemie szkolnictwa publicznego ogólnodostępnego jest i powinien być nadal realizowany.

¹⁶ Badanie, którego skrócona nazwa brzmi GOETE, zostało zrealizowane w Gdańsku, Lublinie i Warszawie. Badaniem objęto w sumie 200 szkół podstawowych, gimnazjalnych i licealnych.

¹⁷ W Gdańsku były dwie szkoły, w których uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi stanowili 90,0% ogółu uczniów szkoły.

¹⁸ Uczniowie ze SPE mogą się uczyć w szkole podstawowej do ukończenia 18 lat, w gimnazjum do ukończenia 21 lat, a w szkole ponadgimnazjalnej do ukończenia 23 lat (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r.).

Literatura

- Auleytner J., *Polityka edukacyjna a konkurencyjność kapitału ludzkiego*, [w:] M. Ochmański, T. Sokołowska-Dzioba, A. Pielecki (red.), *Edukacja w perspektywie integracji Europy*, Warszawa 2001.
- Dziewulak D., *Polityka oświatowa Wspólnoty Europejskiej*, UW, Warszawa 1994.
- Golimowska S., *Polityka społeczna – koncepcje – koszty*, Warszawa 2000.
- Grycner S., *Ład społeczny a edukacja*, [w:] L. Frąckiewicz, A. Rączaszek (red.), *Kapitał społeczny*, AE, Katowice 2004.
- Kołaczek B., *Dostęp młodzieży do edukacji*, Warszawa 2004.
- Mazińska M., *Polityka edukacyjna Unii Europejskiej*, Warszawa 2004.
- Olechowska A., *Wspieranie uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Wskazówki dla nauczycieli*, Warszawa 2001.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2009/2010*, GUS, Warszawa 2010.
- Orczyk J., *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, AE, Poznań 2005.
- Organiściak-Krzykowska A., *Wykształcenie jako element jakości zasobów pracy*, [w:] A. Rączaszek, W. Koczur (red.), *Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej Przegląd problemów*, AE, Katowice 2009.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7 września 2004 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych, DzU nr 199, poz. 2046 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 sierpnia 2001 r. w sprawie standardów wymagań będących podstawą przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów, DzU nr 92, poz. 1020 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 12 lutego 2001 r. w sprawie orzekania o potrzebie kształcenia specjalnego lub indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży oraz szczegółowych zasad kierowania do kształcenia specjalnego lub indywidualnego nauczania, DzU nr 13, poz. 114 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych, DzU nr 228, poz. 1490.
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 16 września 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków dofinansowania regionalnych lub lokalnych programów wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w 2008 r., warunków, jakie muszą spełniać te programy, podmiotów dokonujących oceny programów oraz sposobu i trybu wyboru programów, którym zostanie udzielone dofinansowanie, DzU z dnia 23 września 2008 r., nr 171, poz. 1059.
- Sikorski W., *Aspiracje młodzieży uczącej się i ich tło rozwojowe*, Uniwersytet Opolski, Opole 1999.
- Skrzyńska B., *Edukacja polska w różnych okresach historycznych (od najdawniejszych po współczesność)*, [w:] A. Rączaszek, W. Koczur (red.), *Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej. Przegląd problemów*, AE, Katowice 2009.
- Szczerbiński H. (red.), *Szanse i bariery w kształceniu młodzieży w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, Materiały pokongresowe, Białystok 2002.
- Szarffenberg R., *Kwestia edukacyjna*, [w:] A. Rajkiewicz, J. Supińska, M. Księżpolski (red.), *Polityka społeczna*, BPS, Katowice 1998.
- Uchwała nr 179/2008 Rady Ministrów z dnia 16 września 2008 r. w sprawie Rządowego programu wyrównywania szans edukacyjnych dzieci i młodzieży w 2008 r. „Aktywizacja jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych”.
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty, DzU nr 95 poz. 425.
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, DzU nr 13 poz. 74.

- Władyka A., *Polityka edukacyjna samorządu terytorialnego*, [w:] A. Frąckiewicz-Wronka (red.), *Samorządowa polityka społeczna*, WWSP TWP, Warszawa 2002.
- Zamorska K., *Edukacja – sprawa prywatna czy publiczna?* [w:] A. Rączaszek, W. Koczur (red.), *Polityka społeczna w procesie integracji europejskiej. Przegląd problemów*, AE, Katowice 2009.

PUPILS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE POLISH EDUCATIONAL SYSTEM

Summary: Pupils with special educational needs constitute a special group of people to whom educational activities are addressed. Education is particularly important for this group of pupils. It could provide a chance to live a normal life, to improve the living conditions, or to change their social environment. First of all, however, education contributes to the disclosure and development of intellectual potential of pupils with special educational needs. Polish legislation favours these pupils by giving them special opportunities, such as increasing learning time and creating favourable conditions during examinations. However, it is of special concern, that the increasing number of pupils at school has an certificate of special educational needs, or is considered by teachers and educators as pupils with special educational needs.

Keywords: pupils with special educational needs, pupils with deficiencies, educational system, local educational policy, equilibration chance.